

1.04 Strokovni članek

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK
FROM THE ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS

UDK 930.25:614.2(497.4)"18"

Prejeto: 16. 1. 2018

Gradivo o zdravstvu v 19. stoletju v upravnih fondih Arhiva Republike Slovenije

OLGA PIVK

višja svetovalka – arhivistka
Arhiv Republike Slovenije
Zvezdarska 1, SI-1102 Ljubljana
e-pošta: olga.pivk@gov.si

Izvleček

V prispevku je s konkretnimi primeri prikazana organizacija zdravstva na Kranjskem v 19. stoletju, kot pomoč za iskanje gradiva o zdravstvu pa so navedeni fondi in njihova ureditev. Predstavljeni so tudi posamezni dokumenti, ki osvetljujejo vsebine s področja cepljenja in babištva ter ukrepe zoper koleru, tako na deželnem kot tudi lokalnem nivoju.

Ključne besede:

Kranjska,
organizacija
zdravstva,
cepljenje,
babištvo, kolera

Abstract

ARCHIVAL RECORDS ON HEALTH CARE IN THE 19TH CENTURY
IN ADMINISTRATIVE FONDS OF THE ARCHIVES
OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA

The article presents the organization of health care in Carniola in the 19th century with practical examples, while fonds and their arrangement are provided as assistance in finding the archival records on health care. Individual documents which highlight contents of midwifery and vaccination, and measures against cholera at regional as well as local level are also presented.

Key-words:

Carniola, health
care organisation,
vaccination,
midwifery,
cholera

Organizacija zdravstva v 19. stoletju na Kranjskem

Organizacijo zdravstva v avstrijski monarhiji v 1. polovici 19. stoletja so urejali sanitetni normativ iz leta 1770 (Generale Normativum In Re Sanitatis) in inštrukcije iz začetka 19. stoletja. S temi predpisi so določili dolžnosti in obseg dejavnosti zdravnikov (fizikov), kirurgov, ranocelnikov, lekarnarjev in babic. Vsak kirurg ali ranocelnik je moral poleg drugega opravljati tudi zobozdravstvene storitve. Za preprečevanje širjenja nalezljivih bolezni (zlasti kuge in drugih nalezljivih bolezni ljudi in živine) so izvajali karanteno (sanitarni kordon na kopnem in morju). Leta 1782 so začeli mediko-kirurški študij na liceju v Ljubljani (in nekaterih drugih deželnih glavnih mestih), ki je imel pomembno vlogo pri izobraževanju kirurgov in porodničarjev takratne dežele Kranjske. Študij so izvajali do leta 1850.¹

Pri deželni oblasti je bil za področje zdravstva odgovoren protomedikus (višji zdravnik), na kresiji pa kresijski zdravnik. V vsaki kresiji so imeli tudi kresijskega ranocelnika in distriktne zdravnike, v okrajih pa so bili nameščeni okrajni ranocelniki.²

Primer:

Kresija Postojna je imela v Postojni kresijskega zdravnika in ranocelnika, v Vipavi je deloval distriktni zdravnik, prav tako pri rudarskem uradu v Idriji, okrajni ranocelniki pa v Postojni, Bistri, Planini, Idriji, na Premu, Snežniku, v Senožečah in Vipavi. V vsakem okraju je bilo več babic, v Postojni, Idriji in Vipavi pa so imeli tudi lekarno.

Sredi 19. stoletja je prišlo do političnih sprememb, ki so med drugim prinesle ukinitve kresij in ustanovitev okrajnih glavarstev. Tem spremembam je sledila tudi organizacija zdravstva. Tako so leta 1850 za opravljanje javne zdravniške službe v posameznih okrajnih glavarstvih kronovine Kranjske določili enega od dotedanjih kresijskih oz. distriktnih zdravnikov, ki so morali biti nastanjeni v kraju, kjer je bil sedež okrajnega glavarstva.³

Vsako okrajno glavarstvo je predstavljalo svoj zdravstveni okraj (distrikt) s svojim zdravnikom, le črnomaljsko glavarstvo je spadalo v pristojnost nekdanjega kresijskega zdravnika iz Novega mesta. Sedež distriktnega zdravnika iz Škofje Loke so prenesli v Kranj, iz Mokronoga v Trebnje, drugi so ostali na svojih prejšnjih mestih in tudi njihove naloge so ostale enake kot pred reorganizacijo. Bili so pristojni za nadzor vsega dogajanja v zvezi z zdravstvenim stanjem ljudi in živine na svojem področju, skrbeli so za izboljšave in odpravo napak ter o svojih ugotovitvah poročali višji instanci. Nadzorovali so delo ranocelnikov, babic in lekarnarjev, jih opozarjali in prijavljali prestopke. Morali so poročati tudi o morebitnih šarlatanih, mazačih, nepooblaščenih zdravnikih, ranocelnikih in babicah ter kramarskih prodajalcih zdravil.

Deželnim upravnim oblastem so leta 1850 kot strokovne posvetovalne organe dodelili stalne zdravstvene komisije, leta 1870 pa deželne zdravstvene svete.

24. 4. 1888 so na podlagi državnega zakona iz leta 1870 izdali *Zakon o zdravstveni službi na Kranjskem*, po katerem so se za opravljanje nalog glede zdravstvene policije in zdravstva občine povezale med sabo v zdravstvena okrožja (distrikte), ki so se navadno ujemala z mejo sodnih okrajev. Glede na obstoječe razmere je lahko deželna vlada v dogovoru z deželnim odborom tudi drugače določila mejo zdravstvenega okrožja; enake pristojnosti je imela tudi

¹ Brumec: *Kratka zgodovina medicine*, str. 52–54.

² Šematizem 1834, str. 201.

³ *Deželni zakonik in vladni list*, XXIII. del., II. letnik, št. 473: Položaj in delokrog zdravnikov, dodeljenih okrajnim glavarstvom.

glede poimenovanja okrožja. Če je naloge lahko opravljala občina (zdravstvena občina) sama, jo je v tem pogledu zastopal župan oz. izvoljeni občinski odbor, sicer pa zbor predstavnikov vseh občin.⁴

Primer:

Okrajno glavarstvo Logatec je imelo okrajnega zdravnika in živinozdravnika in je obsegalo 3 sodne okraje – Logatec, Idrijo in Lož:⁵

- ⊙ Sodni okraj Logatec s 6 krajevnimi občinami in 14.831 prebivalci je imel 12 babic in po enega okrožnega zdravnika v zdravstveni občini Cerknica in v zdravstvenem okrožju Planina.
- ⊙ Sodni okraj Idrija z 8 krajevnimi občinami in 15.483 prebivalci je predstavljal 1 zdravstveno okrožje z okrožnim zdravnikom, lekarnarjem in njegovim pomočnikom ter 11 babicami, pri rudniku pa sta bila nameščena še en višji rudarski zdravnik in 1 zdravnik.
- ⊙ Sodni okraj Lož s 3 krajevnimi občinami in 9.959 prebivalci so oskrbovali en okrožni zdravnik in 8 babic.

Zastop zdravstvene občine oz. okrožja je določal proračun dohodkov in stroškov za zdravstvene namene in poskrbel za pokritje morebitnega primanjkljaja. O zdravstvenih zadevah je poročal političnemu oblastvu in predlagal nastavitve zdravstvenega osebja. Predlog je potrdil deželni odbor in o svoji odločitvi obvestil deželno vlado, ki je v določenih primerih imela pravico odreči potrditev. Odbor je v soglasju z vlado določal tudi namestnika in sedež delovanja zdravnika ter njegovo plačo. Plačni razredi so bili trije, od 600–800 goldinarjev. Ranocelniki, ki so bili dovolj usposobljeni za začasno opravljanje del okrožnega zdravnika, so dobivali najmanj 400 goldinarjev. Zdravniki so imeli pravico do starostnih doklad in pravico do pokojnine zase in za svojce. Njihova služba je bila javna, denar za plače je pritekal od priklad na direktne davke. Upravičeni so bili tudi do povračila stroškov službenih poti.⁶

Za službo okrožnega zdravnika se je lahko potegoval tisti, ki je imel dovoljenje za opravljanje zdravstvene prakse po deželah, zastopanih v državnem zboru, ki je imel avstrijsko državljanstvo, ki je bil fizično sposoben, moralno neporečen in je obvladal oba deželna jezika.

Službeno navodilo⁷ je okrožnim zdravnikom na Kranjskem nalagalo naslednje dolžnosti:

- ⊙ za svoje delo so bili odgovorni političnemu oblastvu in deželnemu odboru;
- ⊙ morali so sodelovati z okrajnimi zdravniki, jim dajati pojasnila glede javne zdravstvene službe ali se z njimi posvetovati;
- ⊙ poročati o zdravstveni situaciji na zborih zdravstvenih zastopov in pristojnemu okrajnemu glavarstvu ter pomagati občinam pri sestavi statističnih letnih poročil;
- ⊙ nadzorovati in podpirati občine pri izvrševanju dolžnosti zdravstvene policije;
- ⊙ nadzorovati delo babic, mrliških oglednikov in pomožnega osebja (oglednikov živine in mesa, razkuževalne službe);
- ⊙ nadzorovati ustanove za pomoč bolnim, oskrbo invalidnih oseb ter splošno zdravstveno stanje ljudi in živali;

⁴ Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko, 1888, IX. kos, št. 12, str. 81: Zakon o zdravstveni službi na Kranjskem.

⁵ SI AS 134, škatla 232, PE 1454.

⁶ Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko, 1888, IX. kos, št. 12, str. 81: Zakon o zdravstveni službi na Kranjskem.

⁷ Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko, 1889, III. kos, št. 8, str. 14: Navodila za delo zdravstvene službe po občinah vojvodine Kranjske in razdelitev dežele v zdravstvena okrožja.

- nadzorovati pojav nalezljivih bolezni, izvajati preventivne ukrepe in ob morebitnem izbruhu sodelovati z okrajnim zdravnikom, ki je vodil postopke;
- naznanjati težke, nevarne in smrtne telesne poškodbe;
- cepiti proti črnim kozam (cepitveni predpis 9. 7. 1836);
- izvajati mrliške ogleda v občini bivanja ali ob sumljivih okoliščinah;
- zdraviti uboge;
- pregledovati osebe, določene za odgon;
- vzdrževati domačo lekarno in
- imeti potrebno orodje za kirurške ali porodniške posege.

Tabela 1: Razdelitev dežele Kranjske v zdravstvena okrožja

Okrajno glavarstvo	Ime zdravstvenega okrožja
Postojna	Postojna, Ilirska Bistrica, Senožeče, Vipava
Kočevje	Kočevje, Kočevska Reka, Velike Lašče, Ribnica
Krško	Krško, Kostanjevica, Mokronog, Radeče
Kranj	Škofja Loka, Železniki, Kranj, Cerklje, Trzič
Ljubljana okolica	Ljubljana, Šmarje, Vrhnika
Litija	Litija, Stična (sedež zdravnika Šentvid)
Logatec	Idrija, Lož, Planina (sedež zdravnika Logatec), Cerknica
Radovljica	Kranjska Gora, Radovljica, Bled, Bohinjska Bistrica
Novo mesto	Novo mesto, Žužemberk, Trebnje
Kamnik	Brdo (sedež zdravnika Prevoje), Kamnik
Črnomelj	Metlika, Črnomelj

Pregled upravnih fondov z gradivom o zdravstvu

Za prvo polovico 19. stoletja je najpomembnejši fond, kjer dobimo gradivo s področja zdravstva Gubernij v Ljubljani, ki je razdeljeno v 8 registratur in obsega obdobje 1783–1849. Gradivo je označeno z vsebinsko oznako fascikel in različnimi arabskimi številkami. Za obdobje 1809–1813 najdemo tovrstno gradivo tudi v fondu Glavnega intendanta Ilirskih provinc pod številko XXXII, medtem ko ga je v fondih kresij Ljubljana, Postojna in Novo mesto ohranjenega zelo malo. Več gradiva za to področje je v guberniju, kjer se nahajajo razna kresijska poročila in koncepti dopisov na kresije. Za lokalno zgodovino pa je nekaj gradiva v vrhniškem okrajnem komisariatu, ki je kronološko urejeno.

Najuporabnejši fondi glede zdravstvenih zadev v 2. polovici 19. stoletja so Deželna vlada v Ljubljani 1861–1918, Deželno predsedstvo za Kranjsko 1791–1918 (personalne zadeve), Namestništvo v Ljubljani 1850–1860, Deželna sanitetna komisija v Ljubljani 1850–1865 in Deželni zbor in odbor za Kranjsko 1861–1918 (vzdrževanje zdravstvenih ustanov, personalne zadeve). Za lokalno

Tabela 2: Popis gradiva o zdravstvenih zadevah v prvih treh registraturah gubernija

I. registratura	Fasc. št. 20	Dekreti in okrožnice o izobraževanju ranocelnikov, babic, dolžnostih protomedika, 1784–1786
	Fasc. št. 25	Špitali, ubožnice, prisilne delavnice, 1779–1786
II. registratura	Fasc. št. 233	Normalije
	Fasc. št. 236	Normalije
III. registratura	Fasc. št. 50	Dopisi glede cepljenj, zdravil, spolnih bolezni, tedenska poročila o umrlih, 1808
	Fasc. št. 51	Zdravstveni delavci, veterinarji, 1795–1809 itd.

zgodovino pa najdemo veliko gradiva v fondih okrajnih glavarstev Logatec in Radovljica, nekaj pa tudi v okrajih Ljubljana okolica in Kranj.

Leta 1851 so izdali enotni registraturni načrt za Namestništvo in okrajna glavarstva, v katerem imata zdravstvo in veterina številko fascikla 17, ta pa se deli še na 23 oddelkov.

Fasc. 17	Sanitetne zadeve
1	Predpisi, ordinacijski predpisi, takse za zdravila
2	Sanitetno osebje, organizacija, imenovanje, upokojitev, odpust, plače, pokojnine, nato njihovi dediči
3	Dopustitev privatne prakse
4	Pouk za babice in podpore
5	Nastanitev babic
6	Lekarne, podelitev obrti, preiskava
7	Koze, cepljenje, sklad in premije za cepljenje
8	Epidemije, poročila, računi in partikularji
9	Računi za zdravila in njihova odobritev
10	Direkcija dobrodelnih zavodov in uprava, njeno osebje
11	Špitali, bolnice, skladi
12	Izterjava oskrbovalnih stroškov
13	Umobolnica in sklad, nastanitev umobolnih
14	Porodnišnica in najdenišnica in sklad, deželna oskrba najdenčkov, partikularji
15	Mrliški ogled in poročila o umrlih
16	Pokopališča in mrtvašnice z zdravstvenega vidika
17	Transport trupel in prevoz
18	Dovoljenja za uvoz tujih zdravil
19	Nadzor nad trgovino s strupi
20	Živinska kuga, bolnica za živali, poročila, partikularji
21	Psi, konjederci, pasja steklina
22	Škrljevka, sifilis
23	Kolera

Nekaj primerov gradiva s področja zdravstva

Cepljenje proti črnim kozam

Z navodilom o vodenju in izvajanju cepljenja proti črnim kozam,⁸ ki so ga izdali leta 1808, so natanko določili postopke cepljenja, pridobivanja cepiva, prepoznavanja poteka bolezni in promocije cepljenja med ljudmi.

Cepljenje so v vsaki deželi vodili pristojni za zdravstvene zadeve pri deželni oblasti, tj. sanitetni referent in protomedik oz. pri kresijah kresijski zdravnik. Izdajali so dovoljenja za cepljenje izprašanim zdravnikom in ranocelnikom ter skrbeli za dobavo ustreznega cepiva. Zdravniki so morali dobro poznati potek in značilnosti bolezni ter znati ravnati s cepivom in s cepljenimi ljudmi. Pri spodbujanju cepljenja so poleg kresijskih, mestnih in deželnih fizikov sodelovali tudi duhovniki in učitelji.

Večletne izkušnje so pokazale, da med ljudmi še vedno ni dovolj zanimanja in da je treba povečati napore za dosledno uvedbo cepljenja in kontrole uspešnosti.⁹

⁸ SI AS 14 Gubernij, reg. III, škatla 389, PE 276, 1808: Navodila za izvajanje cepljenja.

⁹ SI AS 33 Deželna vlada, fascikel 794/13258, 1864: Mnenje glede smotrnosti uvedbe obveznega cepljenja.

Tabela 3: Statistika cepljenja za obdobje 1858–1863

Leto cepljenja	Število za cepljenje	Število cepljenih	Niso prišli na kontrolo	Necepljeni	Zboleli za kozami		Umrli zaradi koz	
					cep.	nece.	cep.	nece.
1858	14.809	13.553	504	1256	14	118	1	4
1859	13.656	12.821	413	835	2	93	3	21
1860	14.770	13.692	263	1078	70	21	5	–
1861	12.630	11.763	271	867	21	8	–	3
1862	14.498	13.524	533	974	367	263	7	59
1863	13.168	11.893	258	1275	3	82	2	9
Povprečje	13.921	12.874	373	1047	79	97	3	16

Ker so za kozami obolevali tudi cepljeni otroci in jih je nekaj celo umrlo, so predvidevali, da gre verjetno za tiste, pri katerih cepljenje ni bilo uspešno. Vzrokov, zakaj matere niso pripeljale otrok na cepljenje, je bilo več: zaradi malomarnosti, velike oddaljenosti od kraja cepljenja, zaposlenosti mater z domačimi opravili itd. Posledica je bila, da je ostalo vsako leto veliko otrok necepljenih oz. cepljenje ni bilo uspešno in je še vedno prihajalo do občasnih epidemij. Obolevnost za kozami pri tistih, ki niso bili uspešno cepljeni, pa je med ljudmi še povečevala dvom v smiselnost cepljenja.

Obvezno cepljenje so predpisali od 6. tedna dalje, zaradi šibkosti ali boleznih pa so ga lahko tudi za določen čas prestavili. Ob izbruhu koz je bilo treba še necepljene cepiti po hitrem postopku. Ponovno cepljenje naj bi sledilo pri 12 letih. Nespoštovanju predpisov je sledila denarna kazen ali celo zapor.

Statistika nalezljivih bolezni leta 1895 v Okrajnem glavarstvu Logatec črnih koz ne omenja. Bila pa je še vedno velika smrtnost pri otrocih zaradi davice in škrlatinke, pri starejših pa je bil za marsikoga usoden tifus.¹⁰

Tabela 4: Statistika bolezni v Okrajnem glavarstvu Logatec za leto 1895

1895	Zbolelo M/Ž/O	Ozdravilo M/Ž/O	Umrlo M/Ž/O
Tifus	51/47/20	41/40/17	10/7/3
Davica	-/2/150	-/2/88	-/-/62
Škrlatinka	-/-/38	-/-/17	-/-/21
Ošpice	-/-/27	-/-/25	-/-/2
Meningitis	1/2/6	-/-/1	-/-/4
Trd vrat	1 5 14	1/5/6	-/-/8
Norice	32	-/-/32	
Griža	19	-/-/12	-/-/7

Čeprav v statističnem poročilu ne omenjajo črnih koz, pa v poročilu o izvedbi cepljenja v okraju Logatec¹¹ lahko preberemo, da so se še vedno ukvarjali s problemi izpred 30 in več let. Kozice so cepili v 10 krajih: Planina, Grčarevec, Hotedršica, Ravniki, Gorenji Logatec, Dolenji Logatec, Žibrše, Ceste, Trate, Rovte. Po seznamu bi morale priti na cepljenje 273 oseb, ampak od teh jih je 30 že umrlo, 4 so odpotovali, tako jih je prišlo v poštev le 239. K cepljenju sta prišli 202 osebi, pri 190 je bilo cepljenje uspešno, pri 9 ne, pri 3 pa niso mogli preveriti učinka, ker niso prišli na kontrolo.

¹⁰ SI AS 134 Logatec, škatla 232, PE 1459, 1895.

¹¹ SI AS 134 Logatec, škatla 235, PE 1485, 1899.

Izobraževanje in delovanje babic

Že sredi 18. stoletja so v slovensko govorečih deželah začeli izvajati babiške tečaje v slovenskem jeziku. Tečajnice, ki so se marca 1899 udeležile usposabljanja na babiški šoli v Ljubljani, so morale biti stare med 24 in 40 let, večče branja in pisanja, biti telesno in duševno zdrave in cepljene proti kozam. Tečaji so bili brezplačni, udeleženkam pa so povrnili tudi potne stroške. Po uspešno opravljenem izpitu je vsaka dobila diplomo in po slovesni obljubi, da bo svoje delo vestno opravljala,¹² je lahko zaprosila za službo v določenem okraju.¹³

Izprašane babice, ki so opravljale babiški poklic, so morale imeti na svojem bivališču tablo z napisom in oblastem redno pošiljati poročila s podatki o porodnicah, poteku porodov, novorojencih in morebitnih posebnostih. Pri svojem delu so potrebovale tudi ustrezno opremo in material: milo, vazelin ali lanolin, karbolno kislino ali drugo dezinfekcijsko sredstvo, eter, cimetovo tinkturo – vse obvezno v originalni embalaži iz lekarn, pribor za klistiranje, ženski kateter, škarje za popkovino in ščetko za nohte.¹⁴ Periodično so se morale javljati na občini in prinesiti s seboj babiško orodje, ki ga je zdravnik pregledal. Orodje je bilo last zastopa zdravniškega okrožja in ga je babica vrnila, če je odšla iz okrožja.

V gradivu najdemo tudi poročila in kazenske ovadbe zaradi prekrškov pri opravljanju babiškega poklica. Včasih so kakšno babico obtožili sodelovanja pri prekinitvi nezaželene nosečnosti ali pa so pri porodu pomagale izkušene, vendar nešolane ženske, ki niso imele dovoljenja za takšno delo. Ker so s tem odjedale kruh uradnim babicam, so jih te naznanjale oblastem. Na zagovor so morali tudi možje, ki so klicali takšne ženske na pomoč pri porodu. Čeprav so bili v ozadju verjetno manjši stroški, so gospodje za svoje početje našli precej izvirne izgovore: uradnih babic v Rovtah naj bi se namreč bali, ker da »imata predolge jezike«. Nešolane babice pa so si s svojo nezakonito pomočjo prislužile nekaj dni strogega zapora in kakšen postni dan.¹⁵

Babiška diploma Terezije Žvab, 1892.

Vir: SI AS 137 Radovljica, škatla 859, PE II/5595.¹³

¹² SI AS 134 Logatec, škatla 235, PE 1478, 1898, PE 1484, 1899.

¹³ SI AS 137 Radovljica, škatla 859, PE II/5595. V diplomi je navedeno ».../ podvrgla se je ostrim preizkušnji iz porodničarstva in pri tem pokazala tako umetnost, da se je izkazala za pripravno in izkušeno babico in se ji dovoljuje babeti (pomagati pri porodu) po vseh kronovinah avstrijskega cesarstva«.

¹⁴ SI AS 134 Logatec, škatla 235, PE 1484, 1898.

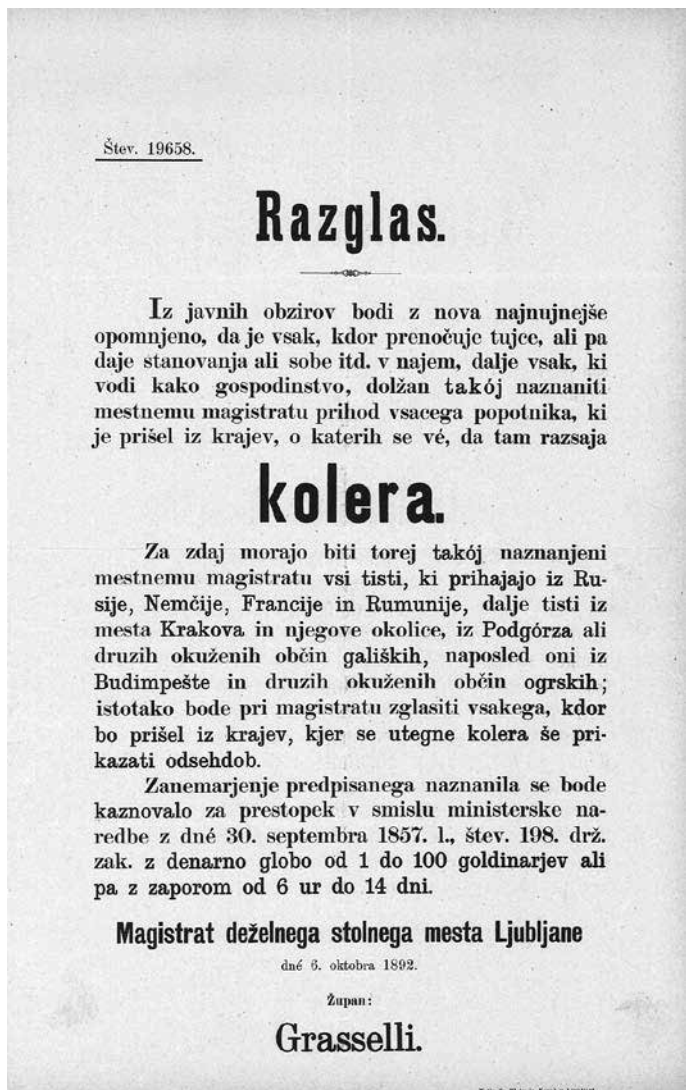
¹⁵ SI AS 134 Logatec, škatla 232, PE 1456, 1895.

Ukrepi proti koleri

V 20. letih 19. stoletja se je Evropa prvič soočila z epidemijo kolere, ki se je do konca stoletja kljub različnim ukrepom še nekajkrat ponovila. Tudi prebivalcem Kranjske bolezen ni prizanesla, zato so oblasti izdajale navodila za preprečevanje širjenja okužbe oz. kako poskrbeti za obolele.

Ob izbruhu kolere v Galiciji leta 1895 so zato najprej aktivirali za takšne primere ustanovljene zdravstvene komisije, ki so morale preveriti stanje higiene v svojem kraju, prostore in opremo za oskrbo morebitnih obolenih ter poskrbeti za dovolj razkuževalnih sredstev. Kako je to izgledalo na terenu lahko razberemo iz poročil, ki so jih iz občin pošiljali na Okrajno glavarstvo Logatec.¹⁶ Zagotovo so takšni dogodki precej pripomogli, da so v krajih bolj vestno očistili hiše in okolico, sanirali neurejena gnojišča in zaščitili izvire pitne vode. Za razkuževanje so uporabljali živo apno in karbolno kislino, nekatere občine pa so nabavile tudi razkuževalne stroje. Večina občin je imela pripravljene posebne prostore in določene tudi ljudi za oskrbo bolnikov, nekateri pa so stvar vzeli manj resno, kot npr. v Rovtahn: »V našem kraju do sedaj še nikoli kolere ni bilo, ko je v Logatcu in v Vrhniki bilo polno mrličev, tukaj za kolero ni nobeden umrl in sme se misliti, da tudi zdaj v tem mrzlem zimskem vremenu tu gori kolera ne pride.« Na srečo ni prišla niti kam drugam, čeprav so še v naslednjih letih opozarjali na previdnost zaradi posameznih pojavov v vzhodnih delih sveta.

Gradiva za raziskovanje zdravstva je v upravnih fondih Arhiva Republike Slovenije precej, je pa zelo različno ohranjeno. Za določena področja so samo posamezni dokumenti, lahko pa je gradiva veliko, vendar se vsebine ponavljajo. Včasih je potrebno dosti potrpežljivega iskanja, da iz posameznih drobcev nastane zgodba. Na deželnem nivoju je v glavnem v nemškem jeziku, v pisani gotici, v okrajnih glavarstvih pa večinoma v slovenskem jeziku, kar ljubiteljem lokalne zgodovine nekoliko olajša raziskovanje.

Razglas o ravnanju s tujci, ki prihajajo iz okuženih območij, 1892.

Vir: SI AS 33 Deželna vlada, konvoluti, škatla 307, PE 603/2027.

¹⁶ SI AS 134 Logatec, škatla 234, PE 1466, 1895.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS – Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 14 Gubernij v Ljubljani (1784–1849).
- SI AS 33 Deželna vlada v Ljubljani (1861–1927).
- SI AS 134 Okrajno glavarstvo Logatec (1843–1945).
- SI AS 137 Okrajno glavarstvo Radovljica (1819–1941).

TISKANI VIRI

Deželni zakonik in vladni list, XXIII. del., II. letnik, št. 473, Ukaz c. k. kranjskega deželnega poglavarstva 4. oktobra 1850.

Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko, 1888, IX. kos, št. 12, str. 81.

Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko, 1889, III. kos, št. 8, str. 14.

Schematismus des Laibacher Gouvenements-Gebiethes im Königreiche Illiryen, Ljubljana 1834, str. 201.

LITERATURA

Brumec, Viljem: *Kratka zgodovina medicine*, Maribor 2008.

SUMMARY

ARCHIVAL RECORDS ON HEALTH CARE IN THE 19TH CENTURY IN ADMINISTRATIVE FONDS OF THE ARCHIVES OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA

Health care organisation in Austrian monarchy in the 19th century was regulated by the law on health care in 1770 and 1870 as well as with various instructions and circulars issued whenever necessary. With these rules, the obligations and scope of activities of doctors (physicist), surgeons, physicians, pharmacists, and midwives were established. Education of midwives began in the mid-18th century, whereas in 1782 the lyceums in Ljubljana and some other regional centres implemented medical-surgical studies. In provincial authorities, a protomedic (senior medical officer) was responsible for the health field, while the district doctor was responsible for the district. Every district had a district physician and district doctors, whereas in counties county physicians were appointed. With the abolishment of districts in the mid-19th century, district doctors took over performing of medical service in county boards. Provincial administrative authorities were granted permanent health committees as expert advisory bodies in 1850, and also provincial health councils in 1870.

Administrative fonds of the Archives of the Republic of Slovenia contain considerable amount of archival records which is differently preserved. Individual documents pertain to some areas, while a substantial amount of material is related to other areas, however contents recur.

Sometimes infinite patience is required to piece together a story. Material at provincial level is written mostly in German language, in 'blackletter' style, while material in county boards is mostly written in Slovenian language which will make work easier for amateur researchers of local history.